

Tankó László: Az aradi minoriták zenei tevékenysége a két világháború között II.

4.3. A paraliturgikus alkalmakon elhangzott művek

Egy templomi kórus életének a színterét természetesen maga a templom jelenti, de adódhatnak olyan alkalmak, amikor más helyszíneken, más környezetben vállal szolgálatot. A most következő részben azokat a műveket vesszük szemügyre, amelyek nem a szentmisék keretében hangzottak el, hanem más kulturális eseményeken szólaltak meg, ha úgy tetszik, a kórus világi szerepléseinek repertoárját mutatjuk be.

A sort mindjárt egy nemes gesztus nyitja: 1918. június 26-án du. 6 órakor a hadifogságból hazatérő katonák és rokkantak javára jótékonyági egyházi hangversenyt rendeztek. Közreműködtek: a templomi énekkar Müttermüller József karnagy, zenekonzervatóriumi igazgató vezetésével, a 33. gyalogezred zenekara Zellner Sándor karmester vezetésével, Lifka Tünde énekművésznő, konzervatóriumi tanárnő, Weil Magda hegedűművésznő és Bokor Alajos zongoraművész. A műsor: 1. Beliczay: *Kyrie* – ének- és zenekar, vezényel Müttermüller, orgonál Bokor Alajos. 2. Riccius: *Angelus op. 35* – katonai zenekar. 3. Gounod: *Repentier* – éneklő Lifka Tünde, hegedűn Weil Magda, orgonán Müttermüller kíséri. 4. Goldmark: *Air* – Weil Magda. 5. Henselt: *Ave Maria op. 5* – katonai zenekar. 6. Saint Sains: *Inviolata* – ének: Lifka Tünde, orgona: Müttermüller. 7. Corelli: *La folia* – hegedűn Weil Magda. 8. Stecker: *Ave Maria* – éneklő Lifka Tünde. 9. Beliczay: *Benedictus*. 10. Rihovsky: *Te Deum* – ének- és zenekar, vezényel Müttermüller, orgonál Bokor Alajos. „A mindvégig magas művészi színvonalon álló előadás több ezer koronát jövedelmezett a kettős jótékony célra” (1918/1:125).

Figyelemre méltó a következő feljegyzés is: „A templomi énekkar régi zenei hagyományokat elevenít fel még húsvét előtt. Oratórium előadásra készül Virágvasárnapján és a következő napokon és már elárulhatunk annyit, hogy Haydntól „Krisztus hét szavát” fogják énekelni Trittinger Adolf orgonaművész és több jeles művész közreműködésével.” (1924/8:63) Van adatunk arról, hogy Haydn fent említett művét bő tíz évvel később is előadták teljes ének- és zenekarkísérettel. (1936/19:118)

A trianoni döntés következményeként, a kultúrát szolgáló épület nélkül maradt magyarság számára mérföldkőnek számított az aradi minorita kultúrház felépítése. A kultúra eme fellegvára

nemcsak a hívőknek jelentett kulturális menedéket, hanem egyszersmind ez a ház volt s maradt mind a mai napig az aradi magyarság művelődési központja. Nem véletlen tehát, hogy „megszületésének” minden mozzanatát nagy figyelem kísérte a város magyarsága részéről. Ebbe a folyamatba illeszkedik bele a minorita kórus és más kórusok különböző fellépései az alapköveteltől a felavatáson át a birtokba vételig.

1926. április 18-án volt az épület ünnepélyes alapkövetétele. Ez alkalomból a 10 órai ünnepi nagymise után a gyermekkar a *Veni Creatort* énekelte, majd az építkezés helyszínére történő kivonuláskor a templomi énekkar a „*Terra tremuit*” kezdetű éneket énekli, majd a „*Haec dies*”-t szövegeztette meg Walter Cornelius vezényletével (1926/10:200).

Amikor a kereszt felkerült az épület tetejére, a kórus a Goller-mise *Credóját* énekelte (1926/10:262).

A rekordgyorsasággal felépült Minorita Kultúrház ünnepélyes megnyitása 1927 pünkösdjén (június 5.) valószínű ünnep volt. A szentelést a pápa követe, Dolci Maria Angelo nuncius végezte, Pacha Ágoston temesvári püspök kíséretében. Az ünnepség Longhi testőr indulójával vette kezdetét, amely Rómában akkor hangzik fel, amikor a pápa a Szent Péter-templomba lép. Kivonulásra Becucci himnusza, a pápai palotaőrség indulója szólalt meg. Ez a két induló keretezte az ünnepi eseményt, amelynek zenei csúcspontja kétségkívül Capocci *Laudate pueri Dominum* című opusa volt. Capocci, volt római (lateráni) karmester „*világhírű, itt még nem hallott*” művében tenorszóló váltakozik háromszólamú gyermekkarral, melyet nyolcszólamú hatalmas kórus fejez be. A Simon Berta által betanított gyermekkar és Schwellengraber Kálmán tenor szólaltatta meg a 112. zsoltár szövegére írt zenét. „*A végső Ament a férfiakkal megerősített nyolcszólamú kar énekelte leírhatatlan hatással. A gyönyörű kórust Müttermüller József vezényelte. Pálcsája alatt a mű minden szépsége, minden bája kidomborodott s a közönség méltán ünnepelte a mestert és Simon Berta tanárnőt, aki a betanítás fáradságos munkáját vállalta. ... Dolci Maria Angelo pápai követ az előadást a legnagyobb figyelemmel hallgatta végig és megjegyezte, hogy hasonló nívós zenét eddig csak Rómában hallott*” (1927/11:198, 224).

Ez az ünnepi esemény csak a nyitánya volt a további ünnepségsorozatnak, amely már másnap, pünkösdhétfőn folytatódott a Katolikus Daloskör fellépésével. „*Szablóczky János karmester több évi buzgó munkásságának gyümölcsét ez alkalommal először aratta koncert-pódiumon.*” Az est folyamán Fetter Irén énekesnő Hummel *Allelujáját* és Reger *Szűz Mária bölcsődalát* adta elő, Weil Magda hegedűművésznőnek köszönhetően Vitali *Ciacconna*, Paul Iuon *Berceuse* (op.28), Paganini- és Kreisler-*etűdök* hangzottak el Szelle Károly zongorakíséretével (1927/11:242).

Ettől kezdve rendszeressé váltak az irodalmi és zenei estek, ahol elsősorban a minorita kórus, illetve annak egyes tagjai léptek fel. Ezek zenei anyagából álljon itt néhány szemelvény: Beethoven: „*Szellemek triója*” (Ungár Imre – hegedű, Müttermüller József – gordonka, Szelle Károly – zongora). Schubert *Frühlingstraum* dala, a Parasztbecsület Santuzza áriája, Lavotta Rezső *Mezei bokréta* (Alföldi Pálné – ének) (1927/11:498).

XI. Pius pápa aranymiséjét a következő műsorral ünnepelték: Domenico Silveri: *Armonia Religiosa*, G. Longhi: *Marcia*, Beethoven: *Fohász*, E. Becucci: *Inno Pontificio* (műkedvelők zenekara, vez.: Scherlag Ernő), Händel: *Wie lieblich ist der Boten Schritt* – a Messiás c. oratóriumából, Händel: *Largo. Recitativ und Arie* (Alföldy Pálné – ének, Szelle Károly – zongora), Mendelssohn: *Trio – d-moll Adagio, Allegro* (Kell Rezső – hegedű, Müttermüller József – cselló, Szelle Károly – zongora). (1929/12:534)

A templomi énekkar Müttermüller József karnagy vezetésével Marchetti Ave Mariáját énekelte egy lelki gyakorlat alkalmával (1935/18:240).

A Vásárhelyi Janka-émlékestén szintén a Szent Antal énekkar működött közre, amely alkalomnak a jövedelmét a szegény gyermekek nyaraltatására fordították (1938/21:420).

A gyermekkar több alkalommal tartott itt zenés előadásokat. Ezekből említünk néhányat: 1929. május 5-én műsoros előadása 10 éves fennállásának emlékére. A jubileumon előadták Burnett *Kis lordját* és a *Cavalleria rusticana* belépő karát. (1929/12:184, 224) Rendszeresen mutattak be Mikulás-napi és karácsonyi zenés műsorokat is.

Rendszeresek voltak Fetter Irén énektanárnő növendék-hangversenyei, ahol számos tehetség bontogatta szárnyait: pl. Ottrok Ferenc - tenor, aki 1949-ben lett a kolozsvári Állami Magyar Opera magánéneke (Magyar színházművészeti lexikon, 1994), és feltűnt egy „csodahegedűs lány” is, Martzy Jancsika, akinek hangversenyét az alábbi szerzők fémjelzik: Händel (A-dúr szonáta), Veracini, Sarasate, Wieniawski, Bartók, Lalo (Spanyol szimfónia) (1938/21:378).

A felsoroltakon kívül más városi kórusok és más városok kórusai,^[1] valamint a különböző vallási csoportok, egyesületek is rendszeres fellépői, szereplői voltak a Minorita Kultúrháznak.

Érdemes szót ejteni a minorita kórus városi szerepléseiről is: a Filharmónia évadnyitó hangversenyén Bach 106. Kantatáját (Actus tragicus) adták elő. „*Cornelius Wagner vezényelt: A minorita templomi és a Gutenberg-énekkarokból összeállított kar kiválóan dolgozott*” (1927/11:502).

A városi színházban a *Passió Mysteriuma* - bibliai dráma bemutatásánál működtek közre: „Az előadást a templomi Szent-Antal és a Jézus-Szíve gyermekkar éneke kíséri. Vezényelnek: Müttermüller József karnagy és Simon Berta ny. polgári iskolai tanárnő. Harmoniumon kísér: Kaletsky Vilma zenetanárnő és Horváth F. Miklós minorita hitoktató.” (1932/15:118)

5. A minoriták templomi kórusának vezetői

A jelenleg kutatható dokumentumok szerint a két világháború közötti időszakban három nagynevű szakemberrel találkozunk a templomi kórus vezetőjeként: Müttermüller József, Trittinger Adolf és Dr. Walter Cornelius.

Müttermüller József látta el a leghosszabb ideig ezt a szolgálatot. A beszámolókból az derül ki róla, hogy ő a nagy múltú Aradi Zenekonzervatórium, hivatalos nevén: Konservatorium der Gesellschaft der Musikfreunde igazgatója. Zongora- és gordonkaművész, az első aradi vonós kvartett alapító tagja. A templomi kórus gyakran énekelte saját szerzeményét, a *Tantum ergo*-t.

Trittinger Adolf mindösszesen másfél évig állt a minorita templomi kórus élén. Tanulmányai végeztével nagyon fiatalon (22 évesen) került Lugosra, majd két évre rá átveszi az aradi magyar kórus vezetését.^[2] Nem sokáig irányíthatta a kórus munkáját, mert 1924 júliusában politikai okokból kiutasították Romániából (Thumser, 2008).

Dr. Walter Corneliust érkezésekor (1925 karácsonyán) részletesen bemutatja a Vasárnap. (1925/9:496) Ő sem marad túl sokáig a kórus élén, mert 1927 áprilisában már a Filharmóniában találjuk mint karmestert, aki Beethoven IX. szimfóniáját vezényli. Az ő távoztával ismételt

Mütter Müller József veszi át a karnagy teendőket a minoriták templomában.

6. Egyéb zenei tevékenységek a minoriták templomában

Nem tartozik szorosan témánkhoz, de mindenképp említést érdemelnek az alábbi események, hiszen törekvésünk a minoriták zenei tevékenységének minél teljesebb feltárása.

A minoriták temploma nemcsak a saját kórusuk szolgálatának volt színtere, hanem - meghívásukra - otthont adott más (városi, iskolai, egyesületi) kórusoknak is.

„Négyszáz tagú gyermekkar az aradi minorita templom kórusán - Az aradi katolikus tanulóifjúság egyházi hangversenye” címmel találunk beszámolót az 1935. évi karácsonyi lapszámában. „Az aradi katolikus tanulóifjúság egyesített énekkarának egyházi hangversenye a művészi értékbemutató előadás kereteit túlhaladta s a szorgalom és lelkesedés valóban életmegnyilvánulássá, a katolikus magyar énekkultúra ünnepévé avatta azt.” A cikk írója szerint a december 1-ji hangverseny mint a Musica Sacra művészi bemutatója „jelentős lépés az egyházi zene és énekkultúra sok évszázados történetének, esztétikai kincseinek népszerűsítésére.” Figyelemre méltó az a szemléletmód, ami a beszámoló alapján tükröződik az egyházi énekkultúra általános énekkultúrává, végső soron igazi léleknevelő művészetté való kiterjesztését illetően. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a hangverseny bevezetőjében „dr. Pazsitny Bonaventura minorita rendfőnök mondott ünnepi beszédet az énekkultúra modern célkitűzéseiről és léleknevelő hatásáról.” A gyermekkórusok repertoárjáról a következő leírást kapjuk: „A gazdag műsorban szerepeltek Mozart, Martini, Pitoni, Gebhardi darabjai, ez utóbbi négyszólamú kánona (Glória szálljon) meglepetés volt. A régi és új magyar egyházi énekirodalmat Zsaskovszky, Kerényi, Kertész, Halmos, Harmat, Sík, dr. Koudela Géza, Kodály Zoltán és Bárdos Lajos szerzeményei képviselték. A közös kórusokat Ürmösi Jenő róm. kath. főgimnáziumi tanár vezényelte sok ambícióval és körültekintéssel.” Kommentár helyett következzen egy idézet a beszámolóból: „A művészet nem csupán dísz és büszkesége az életnek, hanem ennél több: életmegnyilvánulás, lélekkifejezés, azon formák egyike, amelyekben az emberi szellem önmagára talál és megközelíti ideális törekvéseit, vágyait.” (1935/13:485)

Szintén a minoriták temploma adott otthont - adottságainak köszönhetően is - jelentős orgonakoncerteknek. Itt nem a „házi” orgonisták szépszáma koncertjeire gondolunk, hanem a vendég orgonaművészek előadásaira. A leggyakrabban koncertező orgonista a Temesváron működő Járosy Dezső, a budapesti Zeneakadémia tanára volt, aki rövid időn belül négy alkalommal is szerepelt, többnyire helyi művészekkel lépett fel (Fetter Irén énekművésznő, Weil Magda hegedűművésznő). Koncertezett a templom orgona-alapja javára, de a harangszentelés alkalmából is (1919/2:165; 1920/3:7).

Nagy szenzációnak számított Schmidthauer Lajos orgonaművész koncertje. Idézzük a beharangozót: *„Schmidthauer jön. Lapzártakor értesítést kaptunk, hogy Schmidthauer Lajos orgonaművész áprilisban Aradra jön és a minoriták templomában hangversenyt rendez. A szezon ritka művészi eseménye bizonyára méltánylásra talál majd Arad műértő közönsége előtt.”* (1923/7:88). A koncertről sajnos nem találtunk beszámolót a Vasárnapi Lapban.^[3]

Nemkülönben nagy ovációt váltott ki Franz Xaver Dressler, nagyszebeni orgonaművész hangversenye, aki több ízben is megörvendeztette az aradi zenebarát hallgatóságot. 1930. április 26-án nagy sikerű orgonakoncertjét a nagyszebeni Brukenthal-kórus közreműködésével adta. *„A nemzetközi viszonylatban is híres 70 tagú kórus nyolc szólamú klasszikus műveket fog előadni,*

Dressler tanár pedig Bach és Reger fugákat fog játszani.” A méltató kritika mind a kórus (a tiszta intonáció, a dinamika, a ritmusérzék, a nagy fegyelem), mind „a betanító karmester, Dressler Xav. Ferenc ritka zenei kvalitásait” dicsérte. „Az aradi minorita templom áhítatos csöndje és akusztikája méltó kerete és alátámasztója volt a halhatatlan mesterek muzsikájának, melyből külön kell kiemelnünk Dressler Xav. Ferenc orgonajátékát.” (1930/13:158, 178) Dr. Lakatos Ottó, aradi plébános aranymiséjének ünneplésekor a záró momentumot „Dressler Xav. Ferenc orgonavirtuóz komoly, klasszikus, templomhoz méltó” műsora jelentette. A programon G. Frescobaldi, J. S. Bach, C. Franck, Liszt Ferenc és Hermann Grabner szerepeltek. Az elismerő kritika külön kiemelte a művész tökéletes biztosságát a hárommanuális orgonán, illetve a regisztrálásban, a hangszínek keverésében és a pedáltechnikában egyenesen bravúrosnak minősítette a mestert (1938/21:238).

7. A repertoár elemzése

A kórus „világi” tevékenységének vizsgálatakor egy igen színes és széles repertoár tárul elénk, amelyben egyaránt képviseltetik magukat a zenetörténet nagyjai és jelenleg a klasszikus kánonba nem tartozó alkotók is. Ha összehasonlítjuk a liturgikus és paraliturgikus repertoárt, ez utóbbi természetéből adódik, hogy sokkal több szerzőt és művet vonultathat fel, hiszen nem kötik szabályok, előírások, a mérce a lehetőségekhez szabott jó ízlés, míg a liturgikus éneklésre a kötöttség, a szabályozottság a jellemző, ami érthető módon egy szűkebb forrásanyagból való merítést tesz lehetővé. Ami viszont mind a templomi, mind a világi zenei tevékenységre igaz, hogy a klasszikus szerzők napirenden tartása mellett a kortárs szerzők műveinek bemutatása is hangsúlyos szerepet kap.

A számadatok pusztá felsorolása és a statisztika elkészítése önmagában még nem ad választ a miértekre, és az okokat sem magyarázza meg, ezért a következőkben arra teszünk kísérletet, hogy egy szélesebb egyházzenei perspektívában szemlélve, tágabb kontextusba helyezve próbáljuk az összefüggéseket láttatni.

Elsődleges célunk annak megválaszolása, hogy milyen a jó, az igazi egyházzene, egyáltalán mi „az egyházzene tiszta eszméje” (Dobszay, 1993:12-17). [\[4\]](#)

Ha ebben a kontextusban vizsgáljuk a minorita templom kórusának repertoárját, felértékelődik a gregorián Asperges, a Palestrina-motetták, illetve a misék proprium tételei. A repertoár összeállítása minden bizonnyal a karnagyok feladata volt képzettségük, ízlésük, illetve az éppen aktuális körülmények függvényében. Ami viszont ennél távolabbra mutat, az a szemlélet, a nyitottság az egyházzenei reformok irányába. A következőkben ebből a szempontból mutatjuk be a minoriták zenei tevékenységét.

1923. június 30-án a kórus évadzáró ünnepséget tartott. Dr. Wild Endre rendfőnök ünnepi beszédében „*visszapillantást vetett az egyházi zene fejlődésére. Kiemelte a gregorián éneket, Palestrinát és foglalkozott X. Piusnak az egyházi zenére vonatkozó motu proprio-jával.*” (1923/7:174).

Később a kórus méltatásának indokaként ezt olvashatjuk: „*A minoriták templomának énekkara Arad városának kétségkívül kultúrtényezője. Nemcsak azért, mert ápolja az ősi gregorián és Palestrina stílust, hanem azért is, mert helyes megválasztással a legmodernebb egyházi zenének is érvényt szerez a kóruson.*” (1923/7:329)

A kórus repertoárjában megjelenő - a már említett gregoriánon és Palestrina-motettákon kívül - Demény Dezső (miséje, antifónája) szintén a reform eredményeként értékelendő. Ő az OMCE égisze alatt fejtette ki reformtevékenységét, és az egyesület újjászervezése az I. világháború után szintén az ő vezetésével történt meg. (Magyarkatolikuslexikon, 1996)

Szintén ezt a tendenciát erősíti a gyermekkarok emlékezetes hangversenyének műsora: Kodály, Bárdos, Kerényi, Harmat, Kertész, Halmos, Koudela mind-mind a reformnemzedék kiemelkedő képviselői. Még egy fontos dologra fel kell hívnunk a figyelmet: az aradi egyesített gyermekkar repertoárjában szerepelt Gebhardi-kánonról van szó. *„Ez volt az «ÉNEKLŐ IFJÚSÁG» első budapesti hangversenyének (1934. ápr. 28.) megrendítően hatalmas tömeg-kánonja. Négy iskola együttese zengte mindenfelől a terem magasságából ezt a diadalmas melódiát: 1. a ciszterci és 3. a bencés gimnázium, 2. az Angolkisasszonyok és 4. a Ranolder Intézet tanítónőképzője, miként «Isten egész mennyboltja, ami megnyílt és zengett! »”* (Cantuale, é.n.: 62. o.) [5] Bő másfél év múlva ugyanezt a kánont zengi Aradon négyszáz gyermek a minorita templomban.

A reformtörekvések iránti nyitottságról, a szemléletről beszéltünk korábban. Ebbe a vonulatba illeszkedik az alábbi néhány példa is. Amint az előzőekből kiderült, a ceciliánus törekvések közé tartozott az egyházi népének reformja is, ami az 1931-ben megjelent *Szent vagy, Uram!* énektár formájában valósult meg. A *Vasárnap* 1932. április 24-i számában az alábbi kritikát olvashatjuk az orgonás könyvről: *„Szerzők érdeme, hogy az elfeledett ősi magyar énekeket felkutatták és a hibás szövegeket javították. Jelesebb katolikus költőinkkel új szövegeket írtak és a sanszon irodalom szentimentális termékeit elhagyták. De viszont elhagytak a nép lelkéhez nőtt sok más éneket is. Szövegkritikai eljárásukkal egyetértünk, de nem tudjuk helyeselni azt, hogy a régi magyar énekeknek a gregoriánhoz inkább hasonlító ritmusát időmértékbe szorítják. Azt sem tartjuk helyesnek, hogy kitartott énekhangokat két akkorddal alátámasztanak. A szólóénekes ezt megszokja, de a nép soha. A hiányokat egy második kötetben vagy kiadásban lehet pótolni. Szerzőket vállalkozásukért minden dicséret megilleti.”* (1932/15:158) [6]

Az egyházzenei reform követésére és elveinek elfogadására enged következtetni az a tény is, hogy a minoriták fontosnak tartották, hogy lapjukban közöljenek a Magyar Kórus folyóiratból: *„Lohengrin nászindulóját tilos játszani a templomban. Színpadi zene, minek templomi alkalmazását a Motu Proprio félreérthetetlen módon tiltja - még az esküvőkön is! - Hogy a szomszéd templomban ezt megtűrik? Helytelenül teszik. De az, hogy más megszegi a törvényt, senkinek sem ad jogot arra, hogy szintén törvénszegő legyen. (Magyar Kórus 17. sz. 1935. márciusi számából.)”* A „*Liturgische Zeitschrift*”-ben az olasz egyházi zene szánalmas állapotáról megjelenő tanulmányt is ismertetik (1932/15:182).

De nemcsak passzív szemlélői az áldatlan állapotoknak, hanem a maguk eszközei szerint próbálnak cselekedni is az ügy érdekében. Kutatásaim során birtokomba került egy olyan kottás kiadvány, ami a minoriták nyomdájában készült. E kottagrafikailag igényes, könnyen olvasható kis füzet a *Missa de angelis*-t (VIII. In festis duplicibus Modus V.) és az *Asperges*-t (In dominicis ad aspersionem aquae benedictae. Extra tempus paschale) tartalmazza a szövegek magyar nyelvű fordításaival együtt.

Werner Alajos X. Pius egyházzenei rendelkezéseinek „hasznáról” így ír: *„Minél közelebb hozzák a megvalósuláshoz a templomban a Motu proprio szellemét és előírását, annál inkább kapcsolódik a tömegek élete és érzülete a templom és kegyelmi rend életébe, amint azt Budapest és az új Éneklő Magyarország mindazon templomai bizonyítják, ahol a Musica Sacra anyala jár ébresztgetve.”* (1937:149-150)

Jelentjük, Aradon is járt a Musica Sacra angyala.

8. Összegzés

A dolgozatban bemutatott repertoár bepillantást enged a minoriták által a két világháború között szervezett zenei, kulturális tevékenységbe. Ez alapján levonhatjuk a következtetést, hogy nem véletlenül fektettek óriási hangsúlyt a zenei életre (elég, ha csak a zenei vezetők kiválasztására gondolunk), és törekedtek a város zenei ízlését meghatározó tényezővé válni. Úgy véljük, hogy munkásságuk a zenei fejlődés szempontjából, - figyelembe véve a liturgikus és paraliturgikus zenei repertoárt is - Arad város zenetörténetének tárgyalásakor megkerülhetetlen tényező. Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a minoriták egy széles zenei paletta bemutatása mellett felvállalták az aradi magyarság kulturális életének szervezését, támogatását is.

Felhasznált irodalom:

- Bárdos, Lajos – Kertész, Gyula – Koudela Géza (szerk.) (é. n.): Cantuale. Magyar Kórus, Budapest
- Diós, István (főszerk.) – Viczián, János (szerk.) (1996): Magyar katolikus lexikon II. Szent István Társulat, Budapest
- Dobszay, László (1972): A népének hazai története. In: Vigilia, 37. évf. 4. szám, 237-247. p.
- Dobszay, László (1993): Az egyházzene tiszta eszméje. In: Magyar Egyházzene, 1. évf. 1. szám, 12-17. p.
- Dobszay, László (2001): Jegyzetek a liturgiáról. Új Ember
- Kosóczki, Tamás (2009): Magyar orgonatervező-szakértők diszpozíciói a XX. század első felében. Elérhető:
http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/kosoczki_tamas/disszertacio.pdf
(2016.03.24.)
- Monay, Ferenc (szerk.) (1918-1919): Aradi Katholikus Egyházi Tudósító. Arad, Aradi róm. kath. plébániahivatal
- Székely, György (főszerk.) - Török, Margit (szerk.) (1994): Magyar színházművészeti lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Thumser, Regina (2008): Adolf Trittlinger. Elérhető:
<http://www.oogeschichte.at/fileadmin/media/dokumente/themen/kunstundkultur/musikgeschichte/A>
(2016.03.24.)
- Werner, Alajos (1937): Az Éneklő Egyház. Szombathely
- Wild, Endre (szerk.) (1920): Aradi Katholikus Tudósító. Arad, Aradi róm. kath. plébániahivatal
- Wild, Endre (szerk.) (1920-1940): Vasárnap. Arad, Minorita-palota

[1] A Temesvári Magyar Dalárda és a Gyulafehérvári Szeminárium kórusán kívül a Kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium ének- és zenekara is vendégeskedett Aradon, ahol egyebek mellett előadták Liszt Ferenc: *Esz-dúr miséjét*, Perosi nyolcszólamú *Te Deum*-át, Schumanntól az *Észak és Dél*-t, Le Beau *Ruth* c. oratóriumát, Csajkovszkij *Roccoco variatio*-kat Rezik Károly vezetésével. (1924/8:344-346; 1935/18:216)

[2] Ambiciózus hozzáállásáról olvashatunk egy rövid ismertetésben, amely Max Springert mutatja be a húsvéti mise kapcsán: „*Springer a ma élő zeneszerzők között egyike a legérdekesebbeknek és*

a legkiválóbbaknak. Műveit tanítványa, Trittlinger Adolf, a templomi énekkar tehetséges fiatal karmestere hozta el Erdélybe, aki elsőnek kísérelte meg Springert megszerettetni s nehéz kórusait betanította.” (1924/8:132) Szintén az ő érdeme Haydn oratóriumának: *Krisztus hét szava a kereszten* bemutatása (1924/8:63).

[3] Olvasható viszont egy másik folyóiratban, a Katholikus Egyházi Zeneközlöny hasábjain: „A hatás csodás volt, felzendült az orgona s erőteljes, hatalmas, tömör hangjai betöltötték a szíveket, majd a komor, harsogó hangú pedál uralólag, fugaszerű futamok, majd stakkatók meglepő alkalmazásával, majd a széles mederben zengő orgona hangjai halkulnak és a III. manuál redőnyének alkalmazása által eljutnak a leheletszerűségig; felsír az oboa, szelíd, lágy hangja; megszólal a messze távolba képzelt pásztor sípja, kíséri csodás hatással az emberi hangot valóban megközelítő vox humana bűvös hangja; átveszi a vezetést a vox coelestis, mintha a szeráfok égi hangja szállna alá! Mindezekhez a mesteri játék, a változatok kápráztató csoportosítása az ember lelkéből kiválasztotta a felfelé való törekvést, és az orgonát mesterileg kezelő magyar virtuóz bámulatát.” (Kosóczy, 2009:94-95)

[4] X. Pius pápa *Motu Proprio*-ja (1903), amelyet Werner Alajos egyenesen az egyházi zene aranybullájának nevez (1937), három követelményt állít fel vele szemben: legyen szent, művészi és egyetemes. „Mivel ezt az eszményt a legtökéletesebben a gregorián ének teljesíti, azt a római Egyház - más zenék létjogosultságát nem tagadva - egészen sajátjának tekinti, liturgiájában az első helyre teszi, és minden más szakrális zene számára mintának állítja.” (Dobszay, 2001:329-330). Felmerül a kérdés, hogy mi készítette az egyházfőt, hogy rögtön pápaságának első évében, tulajdonképpen első fontosabb megnyilatkozását az egyházi zenének szentelje. Ahhoz, hogy a korabeli körülményeket megértsük, szükséges egy vázlatos áttekintés az egyházzene fejlődésének fő állomásait illetően. (Dobszay, 1993, 2001).

Az ókeresztény egyház liturgikus éneke magának a Bibliának közvetlen eléneklése volt, a liturgikus helyzeteknek megfelelően más-más formában (egyszerű recitálás vagy díszes, melizmatikus énekmódban), külön szabályozva a papnak, a segédkezőknek, a képzett énekeseknek, a közösségnek a szerepét. Az 1000 után fejlődésnek induló többszólamúság eleinte a gregorián ének sajátos előadási módjaként jelenik meg, s csak később önállósodnak a szólamok, és különböző szöveget hordozva egy olyan egységes, de komplikált zenei szövetet hoznak létre, melyben a gregorián dallam már csak rejtettebben van jelen, de még nem törekednek a szöveg tartalmi vagy hangulati kifejezésére. Azután az egyházi műzene egyre inkább hangulatzenevé vált, és fokozatosan eltávolodott a liturgiától. A liturgia peremére szorult (zömmel anyanyelvű) népének önállósulása is együtt járt a liturgikus jelleg megszűnésével. A protestantizmus a liturgia anyanyelvre térésével ennek a középkori strófás éneknek a felhasználásával indítja el a gyülekezeti ének fejlődését. Később a katolikusok is bekapcsolódnak az anyanyelvű gyülekezeti ének művelésébe, bár liturgikusan nem engedélyezett. A XVII. század eleji gyökeres fordulat a zene stílusában (a számozott basszusra épülő új zenei nyelv, az affektus-elmélet, a dallamosabb, „szubjektívebb” polifónia) a liturgiával való kapcsolat lazulását eredményezte. A mélypontot ebben a tekintetben a klasszikus és romantikus kor jelenti, hiszen ekkor válik nyilvánvalóvá az egyházi zene belső meghasonlása. Kettészakad egy művészi, de a liturgia szellemétől eltávolodó műzenére és egy teológiaiilag, irodalmilag, zeneileg egyre inkább kiüresedő, hanyatló gyülekezeti énekre. Ennek hatására indulnak meg a XIX. század végi reformmozgalmak. Maga Liszt Ferenc is - látva a túrhetetlen állapotokat - heroikus kísérletet tett egy egyházzenei reformra, egy korszerű, egyben igazi egyházas stílus kimunkálására. Kapcsolatban állt a legkiemelkedőbb reformerekkel, és ismerte kezdeményezéseiket, célkitűzéseiket.

Liszt egyházzenei reformtervének komolyságát bizonyítja 1860. július 24-én kelt, Carolyne Sayn-Wittgensteinnek szóló levele. Ebben beszámol tervezett munkájáról, ami nem volt kevesebb, mint az egyházi használatra megharmonizált gregorián dallamok gyűjteménye. Sajnálatos módon Liszt nagyszabású egyházzenei reformterve nem valósulhatott meg. (Domokos, é. n.)

A XIX. század második felének reformmozgalmai három pillérre támaszkodtak: *„Az egyházi zenét a múlt századi dekadenciából három tényező emelte fel: tudományos téren a gregorián éneket Solesmes, a polifóniát Regensburg, gyakorlati téren pedig a Cecíliaegyesület”* (Werner, 1937:147). A Cecília-mozgalom szintén Németországból indult ki, 1868-ban alapította Franz Wittel, majd 1870-ben kapott pápai jóváhagyást. Talán mondanunk sem kell, hogy a mozgalmakon belül sem volt mindenben egyetértés, és a nézetkülönbségek nem egy esetben mentek az ügy rovására. (Werner, 1937; Domokos, é. n.)

Magyarországon a megújulási törekvések eredményeként 1897-ben alakult meg az Országos Magyar Cecília Egyesület (OMCE) Bogisich Mihály elnökletével. *„Az egyesület első évtizedeit az ugartörés foglalta le, az adventi ébresztgetés is kemény munkába került.”* (Werner, 1937:147)

Ilyen előzmények után és körülmények között születik meg X. Pius 1903-as motu proprioja (*Tra le sollicitudini*), amit a reformtörekvések legmagasabb elismeréseként is értelmezhetünk. (Dobszay, 2001)

A XX. század első fele kétségkívül jelentős eredményekkel büszkélkedhet a hagyományok megtisztítása tekintetében. Megjelennek a hiteles gregorián kiadványok, ezek következményeként elterjed a gregorián ének művelése a székesegyházakban, kolostorokban, sőt még kisebb templomokban is. Fellendül a kórusélet, és ebben a szellemben valósul meg a népéneklés megújítása is. (Dobszay, 2001)

Ezek az európai megújulási törekvések Magyarországon Kodály eszméivel is szintézisbe hozva mutatnak fel jelentős eredményeket: létrejön a pécsi énekiskola, megújul a népéneklés (*Szent vagy, Uram!* énektár), a Zeneakadémia egyházzenei szakot indít, megindul a *Magyar Kórus* folyóirat, fellendül a Palestrina-kor kultusza, a gregoriánreform. *„Minden reformtörekvésnek központja a Magyar Kórus mozgalom, mely kiadványaival, hangversenyeivel, szervezőmunkájával lelkesíti a megújulásra vállalkozó tanárokat, kántorokat, karnagyokat, kórusokat.”* (Dobszay, 2001:336)

[5] Az *Éneklő Ifjúság* mozgalmat Bárdos Lajos szervezte 1934-ben.

[6] Kommentár helyett egy tanulmányt ajánlunk az érdeklődők figyelmébe: Dobszay László: *A népének hazai története*. (Dobszay, 1972) Ennek a IV. alfejezete foglalkozik az 1931-es énekreformmal. Megdöbbentő az a tény, hogy a kiváló szakember által felsorakoztatott érvekben - természetesen sok mással is kiegészítve - a fenti idézet minden gondolata visszaköszön, ami ítésszünk szakmai rátermettségét dicséri.